

Mozgowo, st. 1

Gmina Zalewo

Powiat iławski

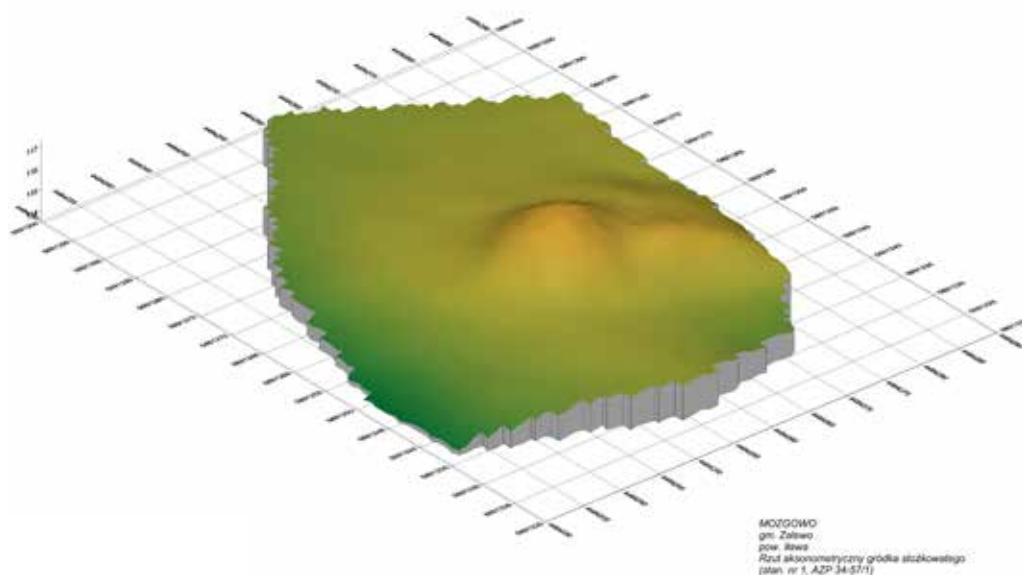
AZP 24-54/11

Współrzędne geograficzne:

**brak właściwych
współrzędnych!!!!!!**

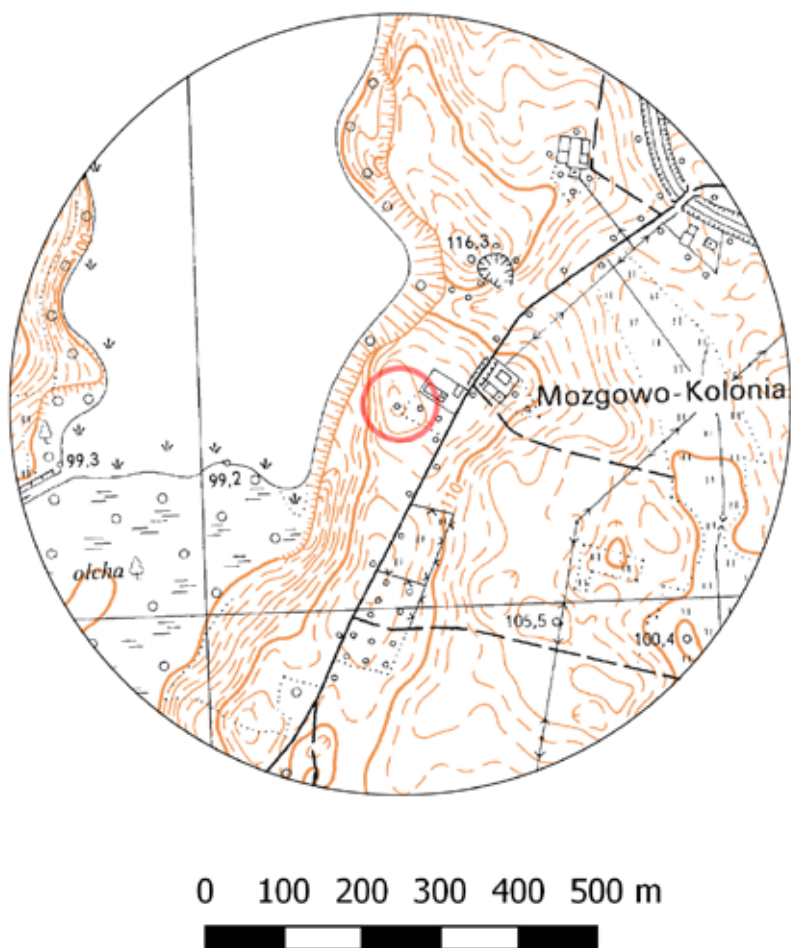
N 53° 42' 55"

E 19° 20' 21"

Ryc. 1. Grodzisko w Mozgowie, st. 1 na mapie w skali 1:25000 (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 2. Grodzisko w Mozgowie, st. 1 na mapie w skali 1:10000 (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

POŁOŻENIE GRODZISKA I JEGO FORMA

MAGDALENA RUTYNA I JACEK WYSOCKI

Grodzisko w Mozgowie, st. 1 położone jest na wysoczyźnie, na krawędzi doliny jeziora Dauby, na terenie silnie eksponowanym (ryc. 1-2). Lokalizacja obiektu zapewnia zarówno daleki widok na tereny otaczające go pojezierza, jak i bardzo dobrą obserwację jeziora Dauby i przesmyku przy Kradze - zatoce Jezioraka, jak i kontrolę przejścia wodnego, między tymi akwenami, które prawdopodobnie było drożne w średniowieczu, a być może także wcześniej.

Grodzisko ma formę niewielkiego kopca (ryc. 3-6). Jego średnica przy podstawie wynosi ok. 15 metrów, a wysokość od podstawy do 2 metrów. Kopiec ma łagodne stoki. Szczyt kopca osiąga wysokość 117,57 m n.p.m., a podstawa około 115,5-116,0 m n.p.m.

ŚRODOWISKO FIZYCZNO-GEOGRAFICZNE

JERZY NITYCHORUK I FABIAN WELC

Grodzisko w Mozgowie, st. 1 usytuowane jest na krawędzi wysoczyzny morenowej przy wschodnim stoku rynny lodowcowej wypełnionej akwenem jeziora Dauby. Wysoczyzna zbudowana jest z tłustych glin zwałowych barwy brunatnej. Wokół stożka pod cienką warstwą humusu występuje właśnie taka glina, co świadczy o długotrwałym odlesieniu terenu, które spowodowało zmycie warstwy powierzchniowej gleby na dno rynny lodowcowej i do niecki jeziora. Sam kopiec zbudowany jest z warstw piaszczystych i piasków zglinionych, co świadczy o jego antropogenicznym charakterze.

Na Szczegółowej mapie geologicznej Polski 1:50 000 ark. Dobrzyki¹, grodzisko leży na obszarze zbudowanym z piasków i żwirów wodnolodowcowych stadiu górnego zlodowacenia Wisły. Na południe od niego rozciąga się wysoczyzna polodowcowa zbudowana z glin zwałowych tego samego wieku (ryc. 7).

Z wysoczyzna polodowcową można wiązać gleby płowe, średniej żyzności III i IV klasy, na piaskach wodnolodowcowych rozwinęły się gleby bielcowe słabszej żyzności V i VI klasa. Wokół stożka na podłożu ciężkich glin zwałowych wytworzyły się gleby brunatne, żyzne, ale trudne do uprawy. Dlatego też zmyty humus wokół stożka świadczy raczej o odlesieniu tych terenów w celu wykorzystania drewna niż w celach rolniczych. Uwaga ta dotyczy to w szczególności okresów starożytności i wczesnego średniowiecza, gdyż w późnym średniowieczu poziom agrotechniki pozwalał już na uprawę cięższych gleb.

Na stanowisku wykonano pięć wierceń, a do przekroju geologicznego wykorzystano także dwa

Ryc. 3. Mozgowo, st. 1. Widok grodziska od strony południowo-zachodniej (fot. J. Wysocki)

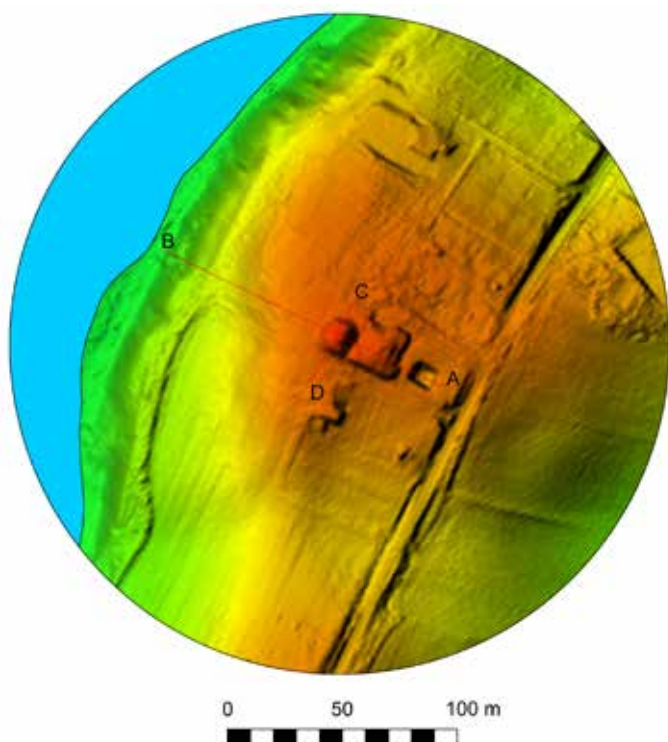

Ryc. 4. Mozgowo, st. 1. Widok grodziska od strony północno-zachodniej (fot. J. Wysocki)

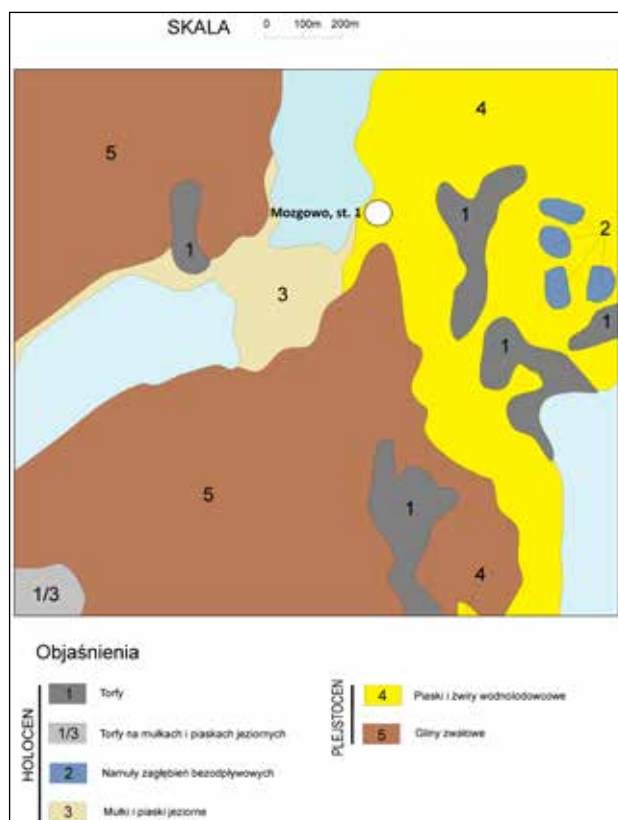
wiercenia archiwalne z opracowania geofizycznego, zleconego przez właściciela posesji. Dzięki wierceniom archiwalnym przekrój geologiczny objął osady do kilkunastu metrów głębokości (ryc. 8-9).

Na przekroju geologicznym udokumentowano trzy warstwy glin zwałowych (warstwy 1, 3 i 5), z czego warstwa 5 buduje stok między obiektem, a jeziorem Dauby oraz rozdzielające je warstwy piasków pylastych (2) i piasków drobnoziarnistych i średnioziarnistych lekko zaglinionych, stanowiących bezpośrednie podłoże obiektu (warstwa 4). Osady budujące grodzisko w Mozgowie, st. 1 to: piasek drobnoziarnisty, nieco zailony z bruczkami do 5 cm średnicy, ciemno-szary; piasek ilasty z fragmentami cegieł i zaprawy, a w spągu, na kontakcie calca i warstwy kulturowej - gleba piaszczysta, ze żwirkiem i bruczkami, ze śladami porożniach, szaro-brązowa (warstwa 6). Z przekroju geologicznego A-B i wiercenia M1r wynika, że wysokość nasypu stanowiącego obiekt wynosi około 1,7 m.

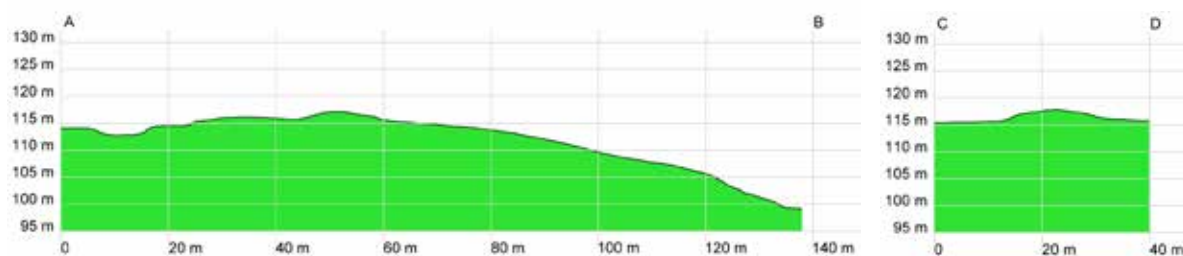
¹ Rabek i Narwojsz 2008.

Ryc. 5. Grodzisko w Mozgowie, st. 1 na obrazowaniu ALS (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 7. Mapa geologiczna okolic grodziska w Mozgowie, st. 1 (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

Ryc. 6. Przekroje grodziska w Mozgowie, st. 1 uzyskane z danych ALS (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

BADANIA ARCHEOLOGICZNE

MAGDALENA RUTYNA I JACEK WYSOCKI

Przebieg badań terenowych

Obiekt po odkryciu w trakcie badań AZP w 1987 roku został wpisany do rejestru zabytków jako kopiec, z sugestią charakteru sepulkralnego (kurhan).

Badania wykopaliskowe przeprowadzono w roku 2012 w ramach realizacji projektu *Katalog grodzisk Warmii i Mazur*². Założono dwa wykopu o łącznej powierzchni 34,5 m². Wykop 1, po osi W-E o wymiarach 2,5 x 10 m z rozszerzeniem przy narożniku SE, o łącznej powierzchni 26,5 m², został założony

w południowo-zachodniej części stożka. Wykop 2, również po osi W-E i wymiarach 1 x 8 m, założony we wschodniej części stożka, miał jedynie charakter weryfikacyjny (ryc. 10).

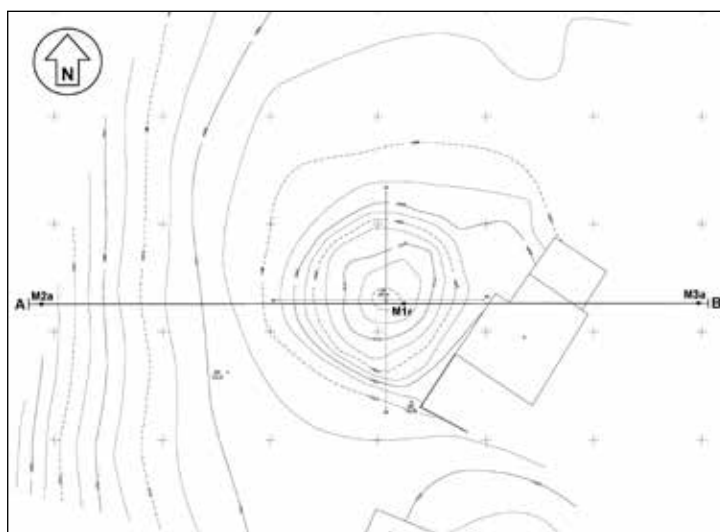
Stratygrafia stanowiska

W trakcie badań archeologicznych w roku 2012 wydzielono łącznie 42 jednostki stratygraficzne, które podzielono na 9 głównych faz związanych z użytkowaniem tego obszaru (tab. 1 i ryc. 11).

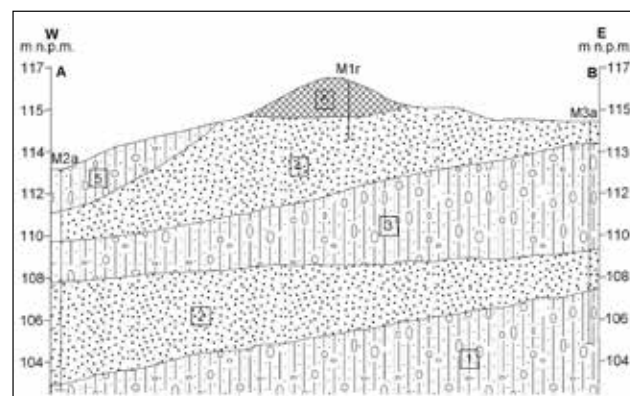
Faza I Warstwy naturalne

Nawarstwienia kulturowe spoczywały na twardej, tłustej glinie 8=27.

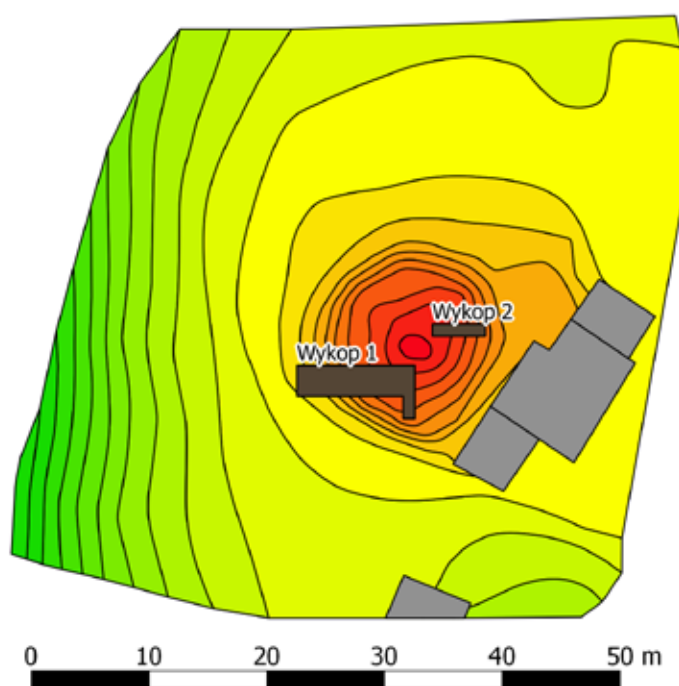
² Wysocki i Kłęczar 2013: 340.

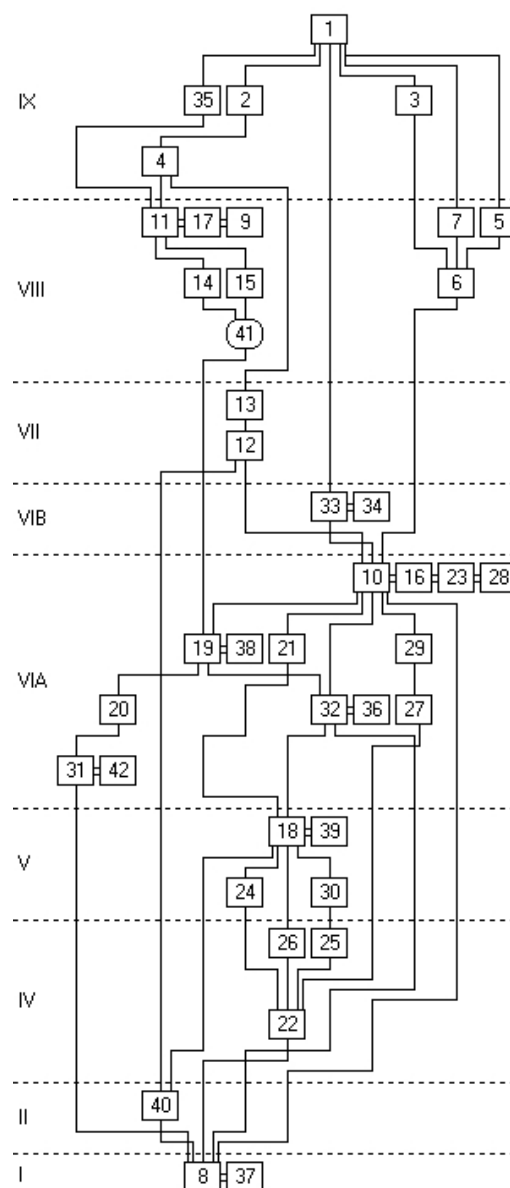
Ryc. 8. Mozgowo, st. 1. Plan warstwicowy grodziska (wyk. J. Błaszczyk) z naniesionymi miejscami wierceń geologicznych i linią przekroju (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

Ryc. 9. Mozgowo, st. 1. Przekrój geologiczny: 1 – glina zwałowa, 2 – piasek pylasty, 3 – glina zwałowa, 4 – piasek różnoziarnisty, 5 – glina spływowa, 6 – warstwa kulturowa (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

Ryc. 10. Plan warstwicowy grodziska w Mozgowie, st. 1 z zaznaczonymi wykopami badawczymi z roku 2012 (na podstawie pomiarów J. Błaszczyka, oprac. R. Solecki)

Ryc. 11. Mozgowo, st. 1. Diagram relacji stratygraficznych (oprac. M. Rutyna)

Tabela 1. Mozgowo, st. 1. Badania w roku 2012. Katalog warstw i obiektów oraz ich zależności stratygraficznych

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
						Znajduje się pod	Znajduje się nad
1	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Sypki, niejednorodny piasek; miąższość do 15 cm; humus	10YR 3/2	-	2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 33, 34, 35
2	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Skupisko luźno rozrzuconych około 20 kamieni (o śr. do 10 cm)	-	1	4
3	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Skupisko luźno rozrzuconych około 20 kamieni (o śr. do 10 cm)	-	1	6
4	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Niejednorodna glina z fragmentami cegieł; miąższość do 15 cm; współczesny poziom użytkowy	7YR 4/1	1, 2	12, 13, 14, 15
5	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Gruz z z fragmentami cegieł i kamieniami; miąższość do 45 cm; warstwa powstała w wyniku rozbiórki wieży	10YR 4/3	1	6
6	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Gruz z z fragmentami cegieł i kamieniami; miąższość do 25 cm; warstwa powstała w wyniku rozbiórki wieży	10YR 5/2	5, 7	10=16
7	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Gruz z z fragmentami cegieł i kamieniami; miąższość do 15 cm; warstwa powstała w wyniku rozbiórki wieży	10YR 6/2	1	6, 8
8=37	-	1, 2	południowo-zachodnia część stożka	Ilasta glina; calec	2,5Y 6/3	7, 22, 23, 31	-
9=11=17	-	2	wschodnia część stożka	Piasek z grudkami zaprawy wapiennej i gruzem ceglanym; miąższość do 60 cm; warstwa powstała w wyniku rozbiórki wieży	2,5Y 4/4	1, 33, 34, 35	28
10=16=23=28	-	1, 2	południowo-zachodnia część stożka	Niejednorodny piasek z gruzem i zaprawą wapienną; miąższość do 50 cm; Faza VIA - budowa wieży	10YR 6/6	6	21, 32
12	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Sypki, jednorodny piasek; miąższość do 50 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	2,5Y 5/2	4, 13	23, 40
13	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Sypki, niejednorodny piasek z drobnymi fragmentami polepy; miąższość do 10 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	2,5Y 5/1	4	12
14	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Kilka kamieni o śr. do 10 cm; Faza VIII	-	4	11=17
15	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Warstwa potłuczonych cegieł; Faza VIII	7YR 6/6	4	11=17
18=39	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Niejednorodny piasek z węgielkami drzewnymi i popiołem; miąższość do 30 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 6/2	21, 32	22, 26, 30
19=38	-	1, 2	południowo-zachodnia część stożka	Fundament kamienny, składający się z około 90 kamieni o śr. od ok. 10 cm do ok. 80 cm	-	41	20
20	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Zgliniony piasek z zawartością węgielków drzewnych, popiołu i wapna; miąższość do 50 cm; warstwa budowlana	7,5YR 5/4	19	31
21	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Niejednorodny piasek z węgielkami drzewnymi; miąższość do 10 cm; Faza VIA - budowa wieży	10YR 6/8	10	18
22	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Sypki, niejednorodny piasek z węgielkami drzewnymi; miąższość do 30 cm; poziom użytkowy	2,5YR 5/2	18, 25, 26, 27	8
24	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Skupisko kości	-	18	22
25	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Sypki, niejednorodny piasek z węgielkami drzewnymi; miąższość do 20 cm; poziom użytkowy	7,5YR 4/2	30	22
26	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Skupisko około 50 dużych kamieni 26 (o śr. od 5 cm do 1 m) układało się równolegle do lica fundamentu z Fazy VI, w odl. ok. 1,5 m od niego w kierunku W; kamienna konstrukcja zniszczona została przez dolną część wkopu fundamentowego fundamentu kamiennego rozebranego muru ceglanego z Fazy VI	-	18	22
27	27	1	południowo-zachodnia część stożka	Dół posłupowy, o wym. ok. 0,25 x 0,3 m i gł. ok. 0,4 m	-	29	22
29	27	1	południowo-zachodnia część stożka	Niejednorodny, gliniasty piasek; wypełnisko dołu posłupowego 27	10YR 5/2	10	27
30	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Niejednorodny piasek z węgielkami drzewnymi i popiołem; miąższość do 10 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 4/2	18	25
31=42	31	1, 2	południowo-zachodnia część stożka	Wkop fundamentowy	-	20	8
32=36	-	1, 2	południowo-zachodnia część stożka	Niejednorodna glina; miąższość do 30 cm; Faza VIA - budowa wieży	2,5YR 5/4; 10YR 6/3	10	18

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
						Znajduje się pod	Znajduje się nad
33=34	-	2	wschodnia część stożka	Brak kamienny - skupisko około 20 kamieni o śr. od ok. 10 cm do ok. 30 cm; poziom użytkowy	-	1	28
35	-	2	wschodnia część stożka	Skupisko ok. 15 kamieni o śr. od ok. 10 cm do ok. 20 cm	-	1	9
40	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Sypki, jednorodny piasek; miąższość do 1,1 m; zniszczony nasyp kurhanu	10YR 5/2	12, 39	8
41	-	1	południowo-zachodnia część stożka	Wkop w celu pozyskania materiału budowlanego	-	11	19

Faza II - kurhan

We wschodniej części wykopu 1 odkryto pozostałości zniszczonego kurhanu z wczesnej epoki żelaza. W warstwie tworzącej zniszczony nasyp kopca, w sypkim, jednorodnym piasku 40, odkryto kilka skupisk przepalonych kości ludzkich i fragmenty ceramiki pochodzące ze zniszczonych naczyń (urny?) z wczesnej epoki żelaza. Prawdopodobnie nasyp kurhanu użyto wtórnie jako podstawę do budowy budowli murowanej (Faza VIA).

Faza III - naturalne narastanie gleby

Faza III reprezentuje okres pomiędzy wczesną epoką żelaza a wczesnym średniowieczem. W wyniku erozji stoku kurhanu oraz naturalnego narastania gleby powstały zapewne warstwy, które zniwelowano w Fazie IV.

Faza IV - budynek wczesnośredniowieczny (ryc. 12-14)

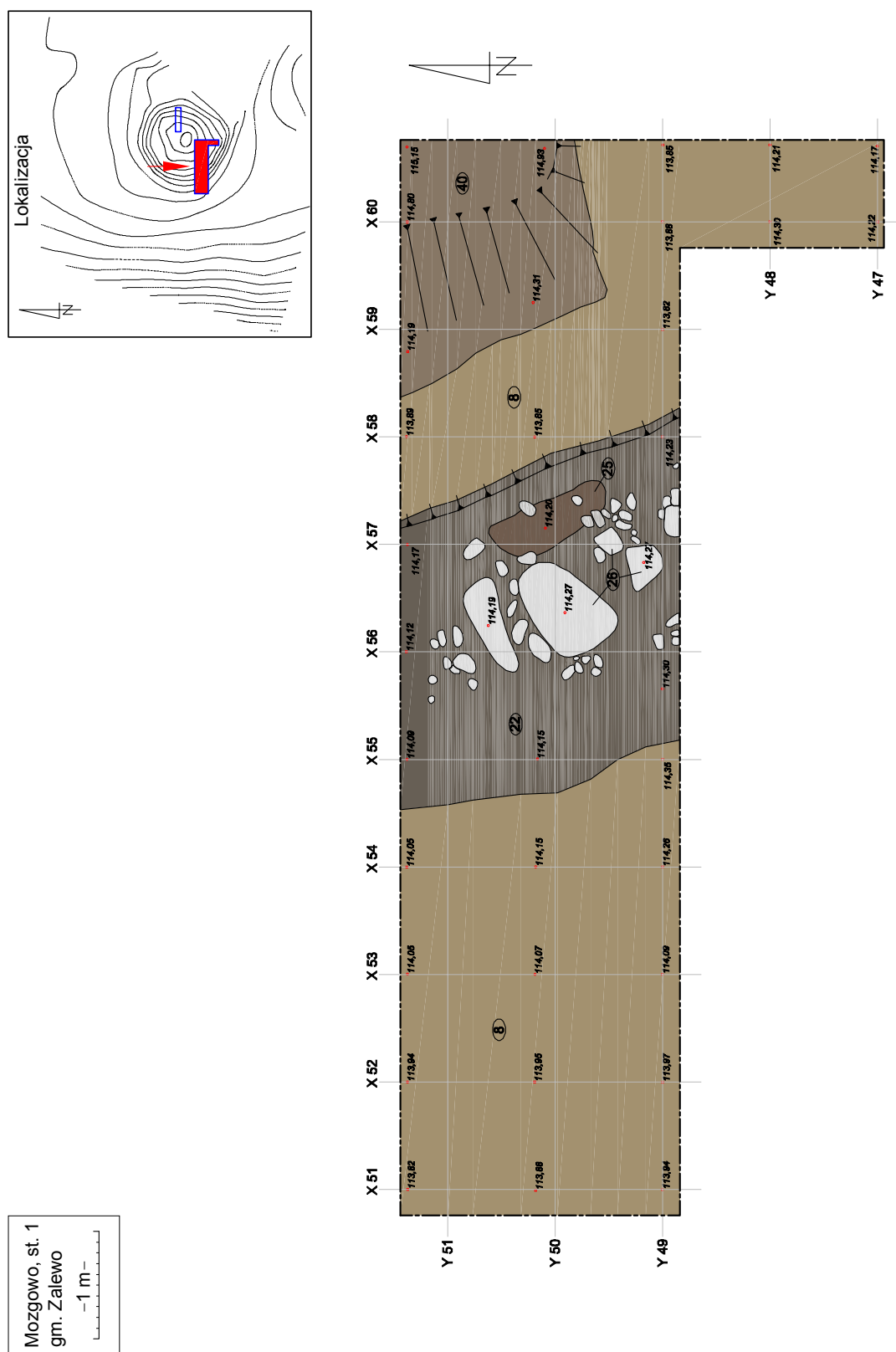
Fazę IV zaobserwowano tylko w wykopie 1. We wczesnym średniowieczu prawdopodobnie wzniesiono drewniany lub drewniano-kamienny budynek. W piaszczystych warstwach 22 i 25, poza spalenizną, odkryto fragmenty zwęglonych dranic. Budynek posadowiony był zapewne na kamiennych podwalinach 26, które zostały umieszczone na glinianej warstwie calcowej 8=27, na zewnątrz nasypu wcześniejszego kurhanu 40. Skupisko około 50 dużych kamieni 26 (o średnicy od 50 cm do 1 m) układało się równoległe do lica fundamentu z Fazy VI, w odległości ok. 1,5 m od niego w kierunku zachodnim. Kamienna konstrukcja 26 zniszczona została przez dolną część wkopu fundamentowego fundamentu kamiennego rozebranego muru ceglanego z Fazy VI. Drewniany budynek prawdopodobnie spalił się. Świadczą o tym liczne węgle drzewne i duża zawartość spalenizny, odkryte z nawarstwieniami związanych z tą fazą. W warstwach tych odkryto fragmenty ceramiki charakterystyczne dla schyłku wczesnego średniowiecza

Ryc. 12. Mozgowo, st. 1. Pozostałości kamiennej podwaliny budynku drewnianego z Fazy IV (fot J. Wysocki)

Ryc. 13. Mozgowo, st. 1. Resztki spalonej konstrukcji budynku drewnianego z Fazy IV, zachowane pod fundamentem kamiennej wieży z Fazy VI (fot. J. Wysocki)

Ryc. 14. Mozgowo, st. 1. Plan obiektów i warstw z Faz II i IV (oprac. J. Wysocki, M. Rutyna i R. Solecki)

(XII-XIII w.) oraz nieliczne przedmioty metalowe (m. in. nóż z kółcem do rękojeści).

Faza V - naturalne narastanie gleby?

Horyzont ten wyznaczają warstwy powstałe być może w wyniku naturalnego narastania gleby. W wykopie 1 zadokumentowano niejednorodny piasek z węgielkami drzewnymi i popiołem 18=39 oraz niejednorodny piasek z węgielkami drzewnymi.

Faza VI - budowa i funkcjonowanie murowanej wieży (ryc. 15-18)

Podfaza VIA - budowa wieży

W późnym średniowieczu, prawdopodobnie w XIV w., wzniesiono murowaną, niepodpiwniczoną budowlę. Wkop fundamentowy 31=42 wkopano w istniejący już nasyp stożka (od strony wewnętrznej). Fundament kamienny 19=38, składający się z około 90 kamieni o średnicy od około 10 cm do około 80 cm, od zewnątrz obsypany został niejednorodnym piaskiem z gruzem i zaprawą wapienną 10=23=28, a od wewnątrz niejednorodną gliną 32=36. Na fundamencie kamiennym o szerokości około 1,1 m zbudowano mur ceglany, spajany zaprawą wapienną.

Na zewnątrz fundamentu kamiennego, na poziomie odsadzki (od strony zachodniej), odkryto poziom użytkowy i warstwę budowlaną 20 z okresu budowy fundamentu, z zawartością węgielków drzewnych, popiołu i wapna. Uchwycono tu wyraźnie zarys wkopu fundamentowego oraz strzałkę budowlaną, a ponadto ślady po konstrukcji rusztowania budowlanego w postaci co najmniej dwóch dołków posłupowych, (owalnego dołu posłupowego 27 o wymiarach około 0,25 x 0,3 m i głębokości około 0,4 m), oddalonych ok. 1,2 m od lica muru i około 1,5 m od siebie. Wypełnisko dołu tworzył niejednorodny, gliniasty piasek 29. Ponadto w wykopie 1 uchwycono fragmenty dwóch ścian fundamentowych budynku, tworzących narożnik (niestety częściowo zniszczony). Kontynuację fundamentu 31=42 ściany poprzecznej uchwycono w wykopie nr 2.

Podfaza VI B

Poziom użytkowy związany z funkcjonowaniem wieży zaobserwowano tylko w wykopie 2. Reprezentuje go warstwa bruku 33 z poziomu parteru wnętrza budynku. Bruk kamienny 33 stanowiła warstwa około 20 kamieni o średnicy od około 10 cm do około 30 cm ułożonych bardzo ciasno i w taki sposób, że tworzyły równą brukową posadzkę.

Ryc. 15. Mozgowo, st. 1. Korona kamiennego fundamentu konstrukcji z Fazy VI (fot. J. Wysocki)

Ryc. 16. Mozgowo, st. 1. Korona kamiennego fundamentu konstrukcji z Fazy VI (fot. J. Wysocki)

Ryc. 17. Mozgowo, st. 1. Warstwa budowlana widoczna przy fundamencie konstrukcji z Fazy VI (fot. J. Wysocki)

Ryc. 19. Mozgowo, st. 1. Pozostałości rozbiórki muru ponad jego kamiennym fundamentem (fot. J. Wysocki)

Faza VII

Po pewnym czasie funkcjonowania wieża została opuszczona. Zadokumentowano następujące warstwy powstałe w wyniku naturalnego narastania: sypki, jednorodny piasek 12 i sypki, niejednorodny piasek z drobnymi fragmentami polepy 13.

Faza VIII - rozbiórka wieży (ryc. 19)

Chronologia tej fazy jest niejednoznaczna. Zapewne w epoce nowożytniej mur z Fazy VI został całkowicie rozebrany. W trakcie badań zarejestrowano obecność wkopu 41 w celu pozyskania materiału budowlanego. Warstwy gruzowe 7=6, 5 oraz 9=11=17 przybrały kształt leja zwężającego się do poziomu korony fundamentu kamiennego.

Faza IX - współczesny poziom gruntu

Obecny poziom użytkowy tworzy drobnziarnisty, zhumusowany piasek 1 oraz niejednorodna glina z fragmentami cegieł 4 i bryłkami zaprawy wapienno-piaskowej tworzącej spoiwo muru.

ZNALEZISKA

URSZULA KOBYLŃSKA

Ogólna charakterystyka zbioru

Na przebadanym obszarze grodziska w Mozgowie, st. 1 w czasie badań w 2012 r. znaleziono 390 fragmentów ceramiki zabytkowej. Wśród nich zidentyfikowano 69 górnych części z wylewem, pochodzących z 64 naczyń i odpowiadających wielkościami 424 SEN; 246 brzuśców, z których duża część jest ornamentowana; 26 części przydennych; 25 fragmentów z zachowanym dnem, odpowiadających wielkościami 253 SEN (tab. 2). Większość wszystkich fragmentów, bo aż 285 (czyli 73,1% zbioru), pochodzi z okresu wczesnośredniowiecznego. Okres późnego średniowiecza reprezentuje materiał w liczbie 85 fragmentów. Niewątpliwie obszar ten użytkowany był także we wczesnej epoce żelaza, o czym świadczy znalezienie ośmiu mocno zniszczonych ułamków ceramiki.

Pozyskany materiał ceramiczny jest mocno rozdrobniony (tab. 3). Najliczniejsze są fragmenty wielkości do 4 cm, mocno zniszczone i częściowo przepalone. Fragmenty ceramiki są wyraźnie poddane wysokiej temperaturze i odkształcone lub na ich powierzchniach widoczne są spękania powstałe w wyniku wtórnego przepalenia. Spora część jest także mocno spłukana, a powierzchniowa warstwa ceramiki jest pozbawiona pierwotnej ścianki. Z tego powodu trudno niekiedy określić rodzaj powierzchni czy zidentyfikować ewentualną ornamentykę. Fragmenty o startych brzegach i zniszczonych powierzchniach stanowią zdecydowaną większość, bo aż 261 ułamków (czyli 66,9% całego zbioru).

Tabela 2. Zestawienie ilościowe fragmentów ceramiki z grodziska w Mozgowie, st. 1 (oprac. R. Solecki)

Faza strategii	Jednostka strategiczna	Liczba fragmentów łącznic	Liczba różnych naczyń	Wylewy		Szyki	Brzośce							Ucha	Pokrywki	Część przydenne	Dna							Nózki	Ceramika siwa	Ceramika z polewą	Fragmenty przepalone	Fragmenty o wypukanej powierzchni	Chronologia					
				Liczba fragmentów	SEN		Liczba fr. ogółem	Gładkie	Szorstkie	Nieokreślone	Ornamentowane						Włkiste	Lekko włkiste	Plaskie	Rodzaj			Cechy den						WZ	WSR	Późne średniowiecze i nowożytność			
											Odciśki	Ornament	Linia falista							Złobki	dookolne	Na podstypce	Wałek dookołny									Odcinanie		
IV	22	63	7	7	38	1	44	40	4	26	4				5	6	67	6	5					4	31	63								
IV	25	30	8	8	57		13	12	1	11	2	1	3		1	3	6	90	3	5					3	5	2	27						
V	18=39	29	7	7	24	1	19	4	13	2	12	1	2		2								4		3	3		20	8					
VI A	10=6+2+3=28	154	27	31	176	5	102	8	93	1	69	3	17		2	7	9	84	2	2	3	7	4	1	12	7	31	136	17					
VI A	20	1					1	1	1	1													1									1		
VI A	21	9	1	2	7	1	2	2		1	1		2											1	2	1		6	2				2	
VI A	31=42	2	1	1	16	1				2																2							2	
VI A	32=36	31	3	3	17	1	22	15	7	14	1		2		1	2	12					1		16	1		2	8	21					
VII	12	23	2	2	7	2	16	3	11	1	8		2		2								1	2	4		3	2	9	12				
VII	13	7	1	1	16		4	4		3					2									1				2	5					
VIII	5	1	1	1	6																													1
VIII	7	26	3	3	28	2	15	1	11	3	10	1		2	2	2			1	1				2	2	1	6	3	8	14				
VIII	9=11=17	6	2	2	17		2	2	2		1				2												2	1	2	3				
IX	1	8	1	1	12	1	6	5	1	1	1		1												1		1		3	4				
SUMA		390	64	69	421	15	246	31	201	13	159	8	3	32	2	3	26	25	253	6	11	6	18	14	3	1	38	9	20	87	8	286	88	

Tabela 3. Fragmentacja i erozja fragmentów ceramiki z grodziska w Mozgowie, st. 1 (oprac. R. Solecki)

FAZA	Jedn. strat.	Kategorie wielkościowe [cm]									Stopień erozji				SUMA
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	I	II	III	
IV	22		19	13	16	9	4	2				5	24	34	63
IV	25		4	8	10	3	3		1			8	19	3	30
V	18=39		7	11	9	1	1				1	10	14	4	29
VIA	20			1								1			1
VIA	21		2	4	3						2	5	1	1	9
VIA	10=16=23=28		26	47	40	25	9	4		3		43	87	24	154
VIA	31=42			1					1				1	1	2
VIA	32=36	4	6	11	5	2	1	1		1		22	6	1	31
VII	12		5	9	7	1		1				9	12		23
VII	13		2	3	1				1			3	3	1	7
VIII	5				1					1					1
VIII	7		8	4	10		3	1			5	4	9	8	26
VIII	9=11=17			1	3	2						2	2	2	6
IX	1		3	3	1	1						4	3	1	8
SUMA		4	82	116	106	44	21	9	3	5	13	116	181	80	390

Ceramika z wczesnej epoki żelaza

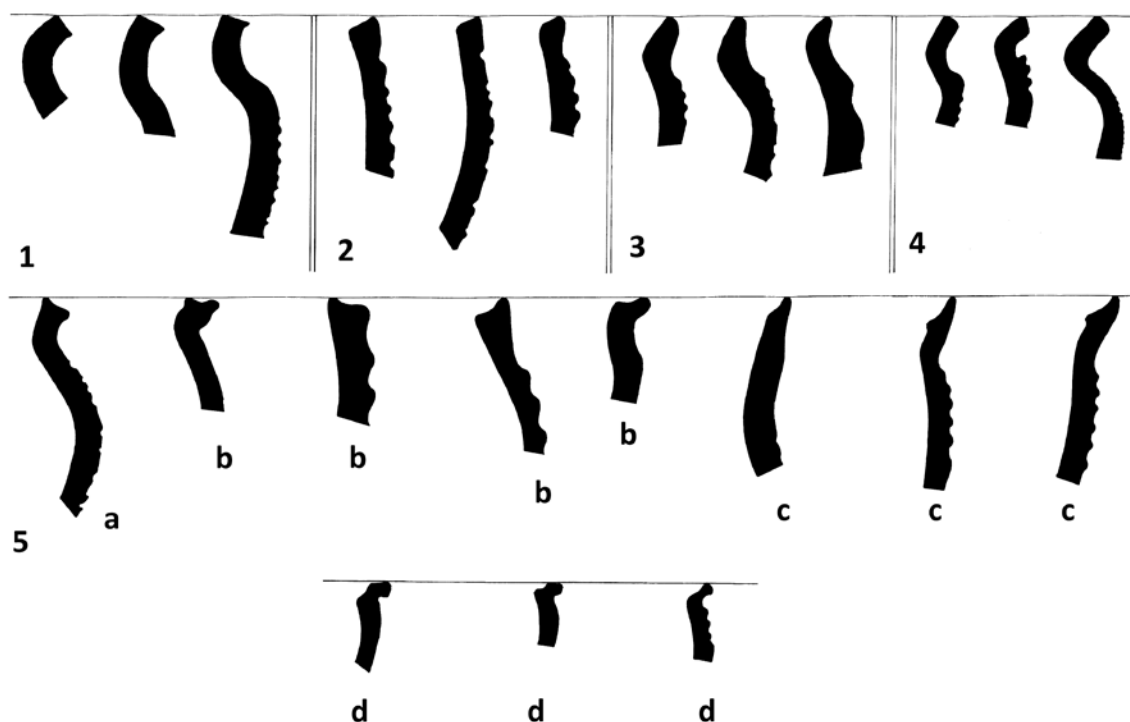
Ceramika z wczesnej epoki żelaza wystąpiła jedynie sporadycznie w jednostkach stratygraficznych 6, 7, 9=11=17, 12 i 25 odpowiadających fazom IV, VII i VIII, a więc na złożu wtórnym. Wystąpiła ona jako domieszka w zespołach ceramicznych z tych warstw, w postaci pojedynczych, małych fragmentów ceramiki, nie przekraczających wielkością 4 cm. Wszystkie jednostki stratygraficzne zawierające pojedyncze fragmenty ceramiki z wczesnej epoki żelaza są związane z rozbiórkami istniejących konstrukcji, opuszczeniem terenu, czy spalaniem istniejących tu budowli, czyli są to warstwy o niwelacyjnym charakterze. Ponadto jednostki 6, 7 i 12 mają mocno zróżnicowaną zawartość zabytkową pod względem chronologicznym, włącznie z ceramiką nowożytną. Ogółem znaleziono osiem fragmentów naczyń z wczesnej epoki żelaza, o różnym stopniu zniszczenia i wielkości, bez możliwości dokładnego określenia formy i pomiaru średnicy. W zachowanym materiale ceramicznym z tej epoki wyróżnić możemy jeden mały, grubościenny fragment z wylewem o powierzchni czarnej, gładkiej oraz trzy fragmenty brzuśców o zewnętrznej powierzchni zdartej, bliżej nieokreślonej. W jednym przypadku jest to część naczynia grubościennego z wypolerowanym czarnym (5YR 2,5/1) wnętrzem. Trzy części przydatne należące do grubościennych naczyń, bez zachowanej ścianki dna, wykonane zostały z pylastej jasnobieżowej gliny. Powierzchnie dolne naczyń są dość gładkie, lecz matowe i nierówne, ze śladami

formowania ręcznego i zacierania w postaci smug i rys ukośnych. Gлина jest słabo wyrobiona, widoczne są szpary i złączenia w przełamie oraz odlepiania na wałkach. Jedyne zachowany fragment z dnem lekko wklęsłym o średnicy ok. 9 cm, ma powierzchnię boczną pokrytą drobnym chropowaceniem. Wszystkie fragmenty z wczesnej epoki żelaza mają uszkodzone powierzchnie, zatarte brzegi i reprezentują II i III kategorię zniszczenia według klasyfikacji A. Buko³, bez możliwości rekonstrukcji i określenia formy.

Ceramika wczesnośredniowieczna

Schemat podziału ceramiki z tego okresu opracowany został na podstawie analizy górnych części naczyń, przede wszystkim form i kształtów wylewów. Przyczyną takiego podejścia było silne rozdrobnienie materiału, uniemożliwiające zastosowania bardziej szczegółowej analizy. Ceramika znaleziona w średniowiecznych nawarstwieniach grodziska miała plamistą barwę jasnobrązową, czerwono-brązową lub jasnożółto-ceglastą (5YR 5/4). W masie ceramicznej zaobserwować można domieszkę o zróżnicowanej granulacji, nierówno rozdrobnione ziarna, piasek oraz mikę. Przełamy naczyń są trójbarwne. Były to głównie średniej wielkości baniaste garnki i garnuszki oraz misy i małe czarki. Biorąc pod uwagę ukształtowanie górnych partii i wylewu można wydzielić kilka grup naczyń (ryc. 21):

³ Buko 1990.

Ryc. 21. Mozgowo, st. 1. Formy naczyń średniowiecznych (oprac. U. Kobylińska, rys. D. Wach)

1. naczynia ze ściętym płasko lub ukośnie na zewnątrz brzegiem, krótką łukowato wygiętą szyjką i baniastym, mocno uwydatnionym brzuścem (tabl. 1:17, 22, 27);

2. naczynia ze ściętym ukośnie do wewnątrz, nie wydzielającym się, zachylonym brzegiem, bez szyjki, z baniastym brzuścem (tabl. 1:14, 28; 3:2, 4);

3. naczynia z szerokim, ściętym do wewnątrz wylewem, o zwężonym, owalnym brzegu i baniastym brzuścu (tabl. 1:25; 3:7-8, 11, 15);

4. naczynia z mocno wychylonym szerokim wylewem, o ściętym lub zaokrąglonym brzegu, wyraźną, krótką szyjką i mocno uwydatnionym brzuścu (tabl. 1:15, 20; 2:7; 3:6, 16);

5. naczynia z profilowanym wylewem:

a. naczynia z łagodnie łukowato wychylonym profilowanym brzegiem, esowate, z mocno uwydatnionym brzuścem (tabl. 2:26; 4:1);

b. naczynia z profilowanym brzegiem od góry, bez wydzielonej szyjki, lekko zachylone lub z odgiętym brzegiem (tabl. 1:11-12, 24; 2:4; 3:9-10; 4:13);

c. naczynia o kielichowato rozchylonej części górnej, rozłożyste, o przegłębionej krawędzi do wewnątrz (tabl. 1:26; 3:3; 4:11);

d. miniaturowe, baniaste naczynka z wywiniętym na zewnątrz owalnym wylewem, lekko profilowanym i wgłębieniem na pokrywę (tabl. 1:9; 2:5-6).

Małe fragmenty z wylewem, ze względu na fragmentaryczność zachowania, zniszczenie powierzchni lub przepalenie nie zostały sklasyfikowane.

Dna garneków były grubościennie, przeważnie lekko wklęsłe i wklęsłe na podsypce i z widocznym wałkiem dookołnym (tabl. 1:29-31; 3:18), co świadczy o stosowaniu przez garncarzy nakładek na koło garncarskie. Środkowe wgłębione części den są gładsze, pozbawione grubszych ziaren podsypki. Części przydenne charakteryzują się rozchyleniem równych dobrze opracowanych ścianek. Garnki były masywne, stabilne, baniaste o grubych dnach.

Ceramika wczesnośredniowieczna z grodziska w Mozgowie charakteryzuje się formami niewielkich rozmiarów. Są to naczynia o średnicy wylewu wynoszącej głównie 14–16 cm; rzadko ich średnice mają 18–21 cm. Zastanawia wyjątkowo duża liczba fragmentów den małych naczyń, o średnicy ok. 3 cm (tabl. 1:21) i brzuśców pochodzących z naczynek miniaturowych z grupy 10, o średnicy wylewu ok. 8–12 cm. Różnorodność form jest niewielka. Ukształtowanie brzegów sprowadza się najczęściej do prostych, ściętych brzegów naczyń masywnych, w przypadku naczyń grup 1-4, czy o profilowanych wylewach z wyraźną szyjką, lub o zachylonych, prostych częściach górnych i baniastych brzuścach, w przypadku naczyń grup 5-9. Naczynia są najczęściej ornamentowane głębokimi żłobkami dookołnymi rytymi na dużej przestrzeni ścianki, tworząc niekiedy wypukłe powierzchnie pomiędzy nimi (tabl. 1:1-8, 14, 20-28; 2:3-5, 7, 10, 14-26; 3:2-12, 14-16, 18; 4:2-4, 7, 10-11, 13). Urozmaiceniem ornamentyki są ukośne i głębokie leżkowate wgłębienia pomiędzy nimi,

niekiedy w dwóch rzędach ze zmiennym kierunkiem żłobienia (tabl. 1:22, 27; 2:7, 16; 3:8, 11, 15) lub odciski w postaci małych kwadracików w rzędach lub w formie pasm ukośnych (tabl. 1:10, 15, 24) oraz wąskie, ukośne nacięcia wykonane cienkim narzędziem (tabl. 1:11-12, 25; 2:17; 3:10). Linia falista występuje rzadko, głównie w postaci pojedynczej, niskiej, płytko rytej linii lub jako pasmo linii wielokrotnych o niskich amplitudach (tabl. 1:13, 16-17, 22, 27; 4:2).

Obecność naczyń małych rozmiarów, najczęściej ozdabianych, może wskazywać na używanie tych form do podawania w nich pożywienia. Wydaje się, że jest to regionalna ceramika oparta na wytwórstwie lokalnych garncarzy, wytwarzana na potrzeby niewielkiej strażnicy rycerskiej w XIII w.

Nie udało się znaleźć dokładnych analogii do naczyń wczesnośredniowiecznych odkrytych w kulturowych nawarstwieniach grodziska w Mozgowie, st. 1. Baniaste naczynia z wychylonym, pogrubionym wylewem i zwężonym brzegiem są podobne do znalezisk z wczesnośredniowiecznego grodziska w Szynwałdzie, gm. Łasin, pow. grudziądzki⁴. Niektóre występujące formy w Mozgowie, głównie te o profilowanych brzegach, są podobne do naczyń z Bogdanów, gm. Frombork, pow. braniewski⁵. Naczynia z Mozgowa zaliczone do grupy 6 (np. tabl. 4:13) z jednostki 15 z Fazy VIII z zachyloną częścią z wylewem profilowanym oraz głębokimi bruzdami na ściance mają analogie w materiale z grodziska w Osieczku, st. 1, gm. Książki, pow. wąbrzeski⁶. Niektóre naczynia z profilowanym wylewem od góry i od wewnątrz są podobne do naczyń ze stanowiska w Bachotku, st. 2, gm. Zbiczno, pow. brodnicki⁷. Zestaw form ceramiki z grodziska w Mozgowie ma także analogie w formach niektórych naczyń z zespołu osadniczego w Węgrach, st. 1, gm. Sztum, pow. sztumski⁸. Najwięcej analogii znaleźć można w materiale ceramicznym z położonego w niewielkiej odległości od Mozgowa cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Dobrzykach, st. 28, gm. Zalewo, pow. iławski, zarówno pod względem form, jak i ornamentyki⁹. Analogii do ornamentyki naczyń z Mozgowa można szukać także np. we wzornictwie naczyń z Napola, st. 1, gm. Kowalewo Pomorskie, pow. golubsko-dobrzyński¹⁰, w ceramice z Elbląga – Żytna, czy z Janowa Pomorskiego, gm. Elbląg, pow. elbląski¹¹. Naczynie z grupy 5 ma analogie w materiale z grodziska w Janikach Wielkich, st. 2, gm. Zalewo, pow. iławski¹².

⁴ Bojarski 1997: ryc. 9:f.

⁵ Gazda et al. 2013: ryc. 52.

⁶ Wczesnośredniowieczne grodziska ziemi chełmińskiej 1994: ryc. 128:h.

⁷ Poliński 1996: ryc. 58.

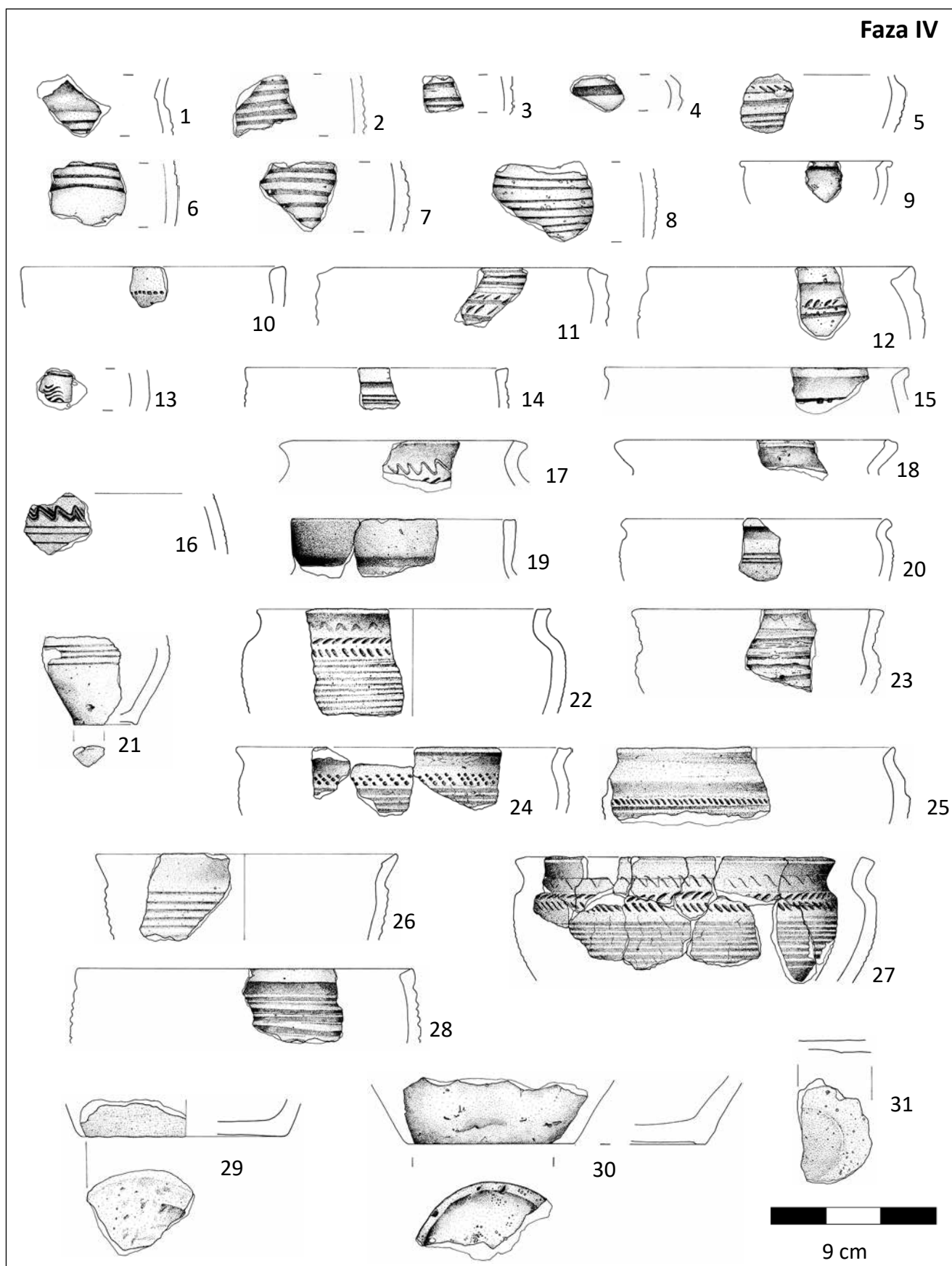
⁸ Haftka i Wadył 2015: tabl. 9:e, g; 10:b, e; 13:l.

⁹ Kobylińska 2000: tabl. IV-XII.

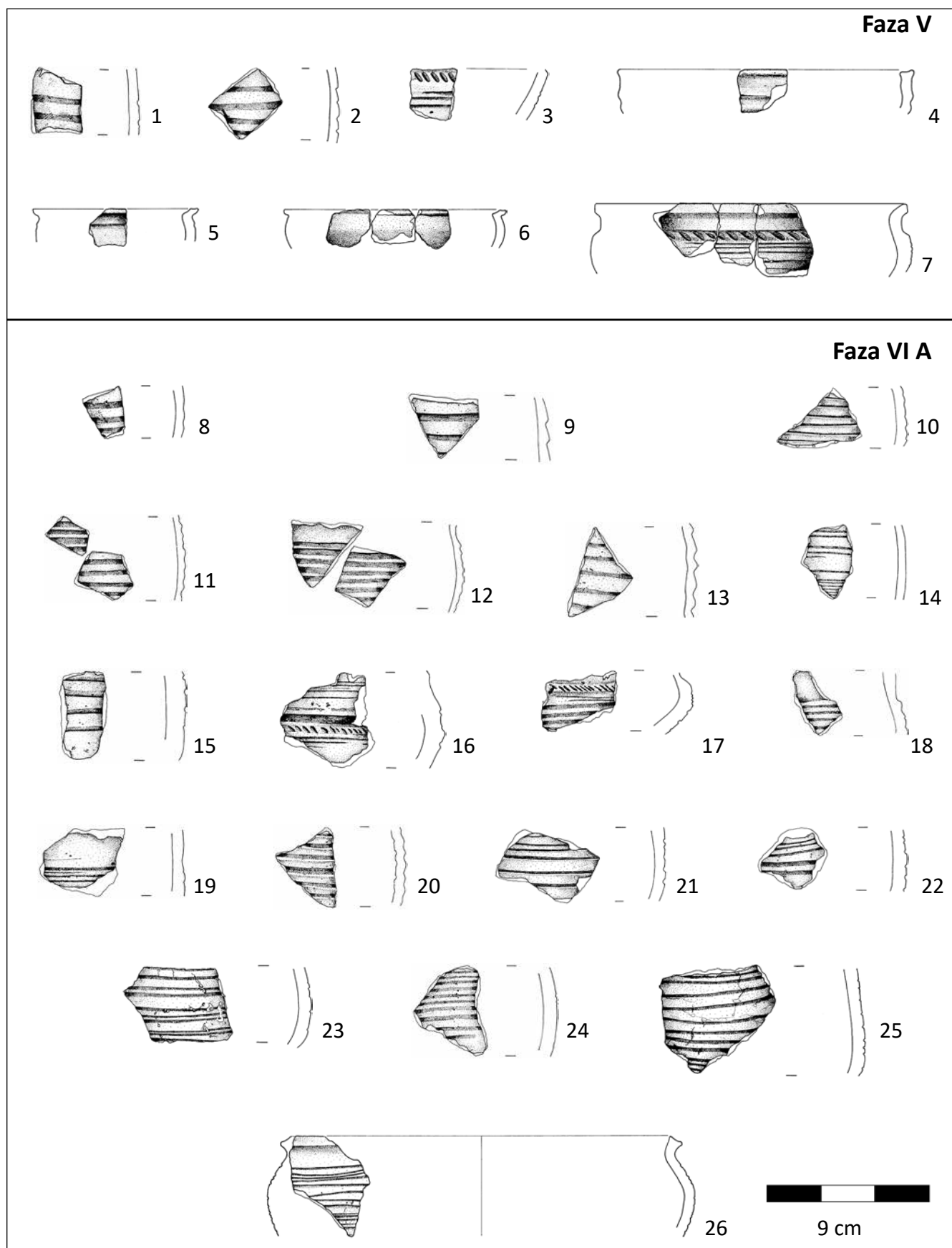
¹⁰ Poliński 1996: ryc. 54:h, k-l; 55:a, g; 56:a, e, h, j; 57:c-d.

¹¹ Jagodziński 1997: tabl. XIII:5, 7; XX:4, 10.

¹² Zob. opracowanie wyników badań grodziska w Janikach Wielkich, st. 2, w niniejszym tomie, tabl. 1:20.

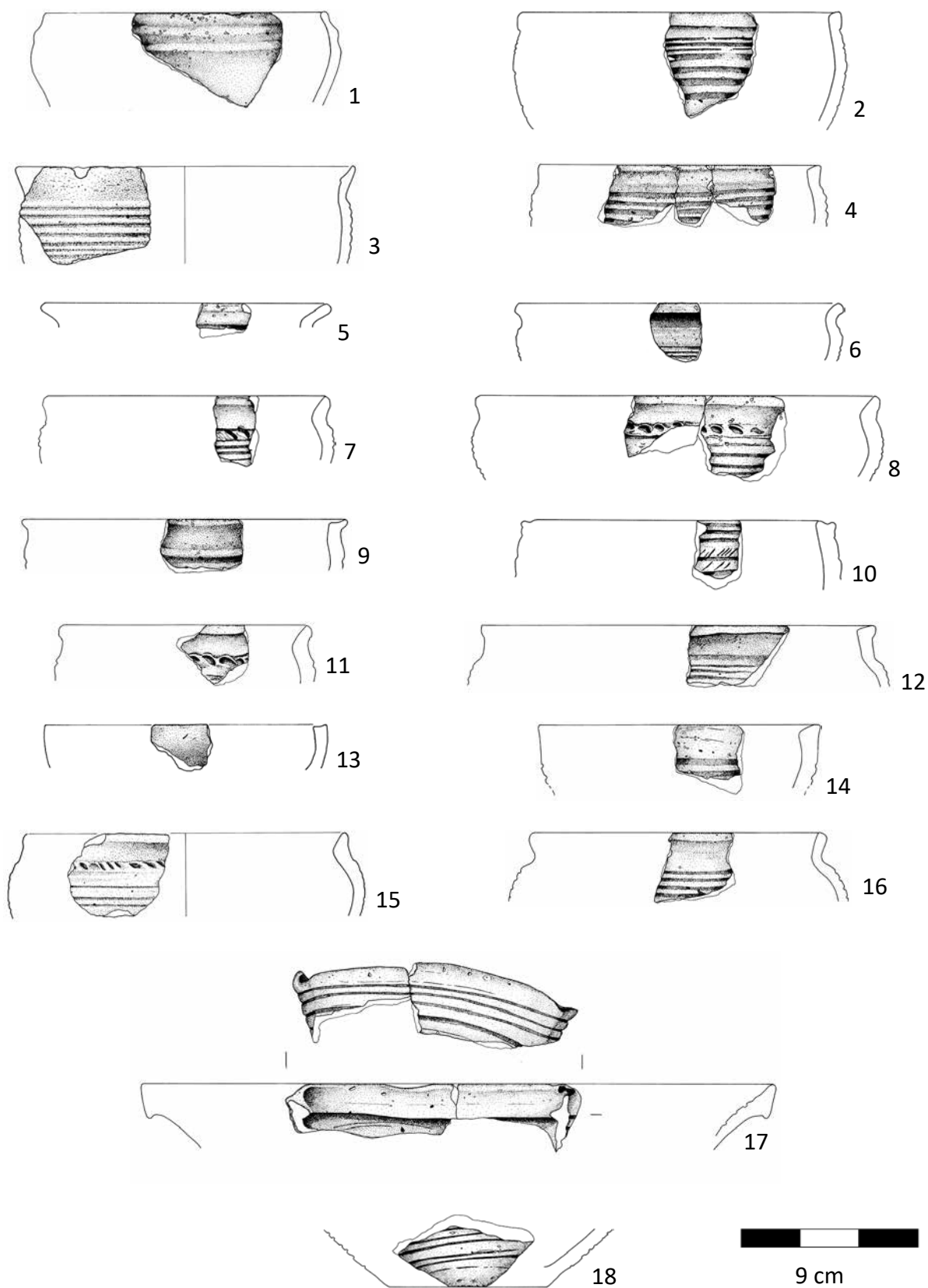

Tablica 1. Mozgowo, st. 1. Ceramika z Fazy IV (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz i D. Wach)

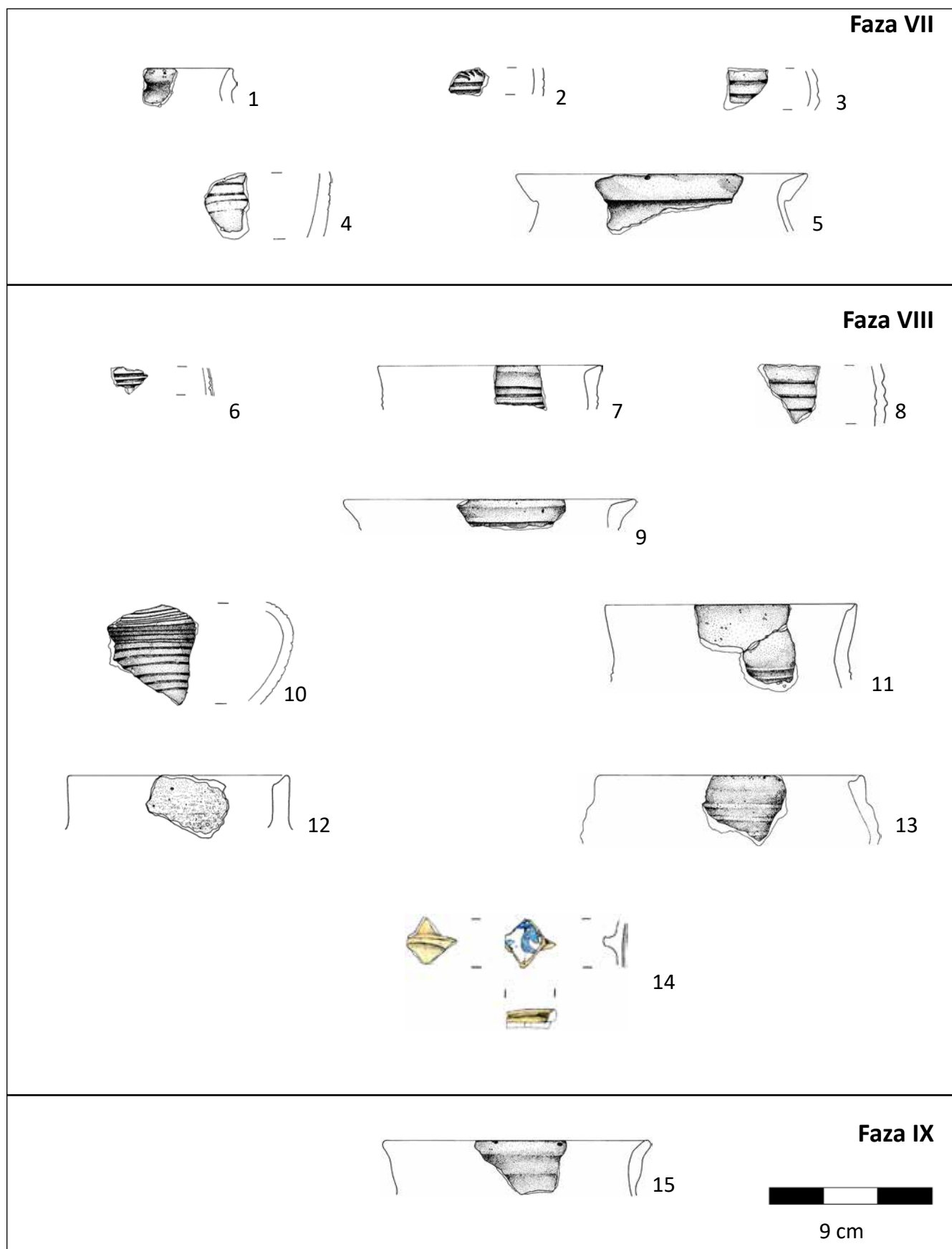

Tablica 2. Mozgowo, st. 1. Ceramika z Fazy V i VI A (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz i D. Wach)

Faza VI A

Tablica 3. Mozgowo, st. 1. Ceramika z Fazy VI A (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz i D. Wach)

Tablica 4. Mozgowo, st. 1. Ceramika z Fazy VII, VIII i IX (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz i D. Wach)

Ceramika późnośredniowieczna

Fragmenty ceramiki późnośredniowiecznej znaleziono w wielu jednostkach stratygrafii grodziska w Mozgowie, st. 1. Jest to ceramika silnie obtaczana zarówno barwy ceglastej, wypalana w atmosferze utleniającej, jak i barwy szarej, wypalanej w atmosferze redukcyjnej. Te ostatnie wyroby funkcjonują w literaturze pod nazwą ceramiki „siwej” lub ceramiki stalowoszarej.

W zespole fragmentów późnośredniowiecznych z Mozgowa dominuje ceramika barwy ceglastej (tabl. 4:5, 15). Typowej ceramiki „siwej” znaleziono jedynie 38 fragmentów i są to głównie brzusce naczyń jasnoszarych, matowych, niewyświecanych. Brzusce te pochodzą z ceramiki cienkościennej ozdobionej żłobkami / wałkami (tabl. 2:1-2, 8-9, 12-13; 4:8). Niewielki zespół ceramiki z polewą zieloną i brązową reprezentuje dziewięć małych ułamków, głównie brzusców i nóżek grapeń oraz fragmentów talerzy (tabl. 4:6, 14).

Formy ceramiki późnośredniowiecznej z Mozgowa to naczynia o prostych górnych partiach, pogrubionych, wywiniętych wylewach, barwy ceglastej oraz o wychylonych mocno częściach z wylewem szerokim, zaokrąglonym, zwężanym lub profilowanym (tabl. 3:1, 5; 4:5, 15). Są to wylewy pochodzące od dzbanów i garnków. Znaleziono je w jednostkach stratygraficznych 2, 5, 6, 12 i 13, z faz VII, VIII i IX. Podobne formy naczyń znajdujemy w Ostródzie¹³, a także na zamku w Reszlu, pow. kętrzyński¹⁴. Datowanie zespołu ceramiki późnośredniowiecznej z Mozgowa, st. 1 opiera się z jednej strony na fakcie wystąpienia w tym zespole pewnej liczby fragmentów ceramiki „siwej”, z drugiej jednak strony musi uwzględniać fakt przewagi fragmentów ceramiki ceglastej oraz fragmentów pokrytych szkliwem. Ponieważ w dobrze rozpoznanej produkcji garncarskiej w ośrodku elbląskim zmiana polegająca na zastąpieniu ceramiki „siwej” ceramiką ceglastą datowana jest na przełom XV i XVI w. i mniej więcej w tym samym czasie pojawia się w tym ośrodku szkliwienie wewnętrznych powierzchni naczyń¹⁵, trzeba przyjąć, że wieża w Mozgowie musiała funkcjonować w XV w. i to na pewno co najmniej do drugiej połowy lub schyłku tego stulecia.

Kafle naczyniowe (tabl. 3:17)

W materiale zabytkowym z Mozgowa zidentyfikowano dwa większe fragmenty brzegowe kafa naczyniowego, pochodzące z jednostki stratygraficznej 25. Zachowana ścianka (prawdopodobnie kwadratowego) kafa miała długość 14 cm. Powierzchnia ma barwę jasnocegląstą, miejscami z drobnym okopceniem, gładką, równo pokrytą regularnymi żłobieniami od strony zewnętrznej.

Kafle garnkowe, obok okazów miskowych, zaczęto wytwarzać na ziemiach polskich ok. połowy XIV w.¹⁶ Analogiczne znaleziska kafi garnkowych odkryto w nawarstwieniach rumowiskowych grodziska w Pniu, st. 1, gm. Dąbrowa Chełmińska, pow. bydgoski¹⁷. Kafle podobne znaleziono na obszarze miasta Tykocina, pow. białostocki¹⁸ i Ostródy¹⁹, a także w warsztatach malborskich²⁰ i elbląskich²¹.

Pokrywki

Wśród fragmentów późnośredniowiecznych naczyń z Mozgowa zidentyfikowano jedynie dwa fragmenty części brzegowych, które mogą być interpretowane jako pokrywki naczyń. Mają one średnice ok. 12 cm i ok. 16 cm. Ich części brzegowe są profilowane łagodnym przegłębieniem o zaokrąglonych brzegach. Fragmenty mają czerwono-brązową (5YR 5/4) barwę powierzchni z szarymi plamami okopcenia; charakteryzują się równą, wygładzoną ścianką i masą ceramiczną zawierającą drobne ziarna domieszki. Analogii do tych form można szukać w materiałach z zamków i gródków z drugiej połowy XIV w.²²

Zabytki wydzielone

Podstawa pod Biblię / mszał (ryc. 22)

W warstwie 7 znaleziono fragment wykonanego z kości zwierzęcej profilowanego przedmiotu, który

¹⁶ Dąbrowska 1987: 78.

¹⁷ Poliński 2013: ryc. 47.

¹⁸ Stankiewicz 2005: 178-192.

¹⁹ Michalski 1998: ryc. 20:8.

²⁰ Pospieszna 1994: ryc. 7.

²¹ Fonferek, Marcinkowski i Sieńkowska 2012: ryc. 63.

²² Kruppé 1981: tabl. 65:9; 66:14.

Ryc. 22. Mozgowo, st. 1. Fragment kościanego elementu, najprawdopodobniej pulpitu pod Biblię / mszał (fot. M. Rutyna)

¹³ Michalski 1998: ryc. 17:3; 19:13.

¹⁴ Sikorska-Ulfik 1994: ryc. 4, 9.

¹⁵ Fonferek, Marcinkowski i Sieńkowska 2012: 66-67.

z dużym prawdopodobieństwem uznać można za element ozdobnego średniowiecznego pulpitu pod Biblię lub krzesła tronowego²³. Zachowany fragment ma długość 5,3 cm. Jego wewnętrzna średnica wynosi 1,1 cm, a maksymalna średnica zewnętrzna – 1,7 cm.

Osełka (tabl. 5:1)

W nawarstwieniach związanych z Fazą IV znaleziono niewielki ułamek kamiennej osełki (tabl. 5:1) o zachowanych dwóch ściankach silnie wypolerowanych, równych z zaobloną krawędzią boczną. Pozostałe ścianki noszą ślady uszkodzenia. Zachowany przedmiot ma wymiary 1,7 x 2,3 x 3 cm.

Guz do zapinania odzieży (tabl. 5:2)

W jednostce stratygraficznej 22 z fazy IV znaleziono przedmiot wykonany z żelaza, mocno skorodowany, który z pewnym prawdopodobieństwem można określić jako guz z obejmą do zapinania. Obrączka średnicy ok. 2,5 cm, wykonana z wąskiego, prostokątnego drutu, jest gruba, w przekroju kwadratowa o wymiarach 0,4 x 0,6 cm, zgięta, o wąskich końcówkach zachodzących na siebie, a część ozdobna – średnicy ok. 1,5 cm – guzowata, jest bliżej nieokreślona ze względu na zniszczenie.

Nóż żelazny

Fragment noża żelaznego (tabl. 5:6) o powierzchni mocno skorodowanej znaleziono w jednostce stratygraficznej 7 z Fazy VIII. Zachowały się dwie części partii ostrza na długości 5,5 cm i szerokości ok. 1,5 cm.

Grot bełtu

W jednostce stratygraficznej 25 z Fazy IV odkryto fragment mocno skorodowanego przedmiotu żelaznego w postaci w przybliżeniu trójkątnej główki o średnicy ok. 1,5 x 1,8 cm z wąskim trzonkiem o przekroju kwadratowym, zachowanym na długości 0,5 cm, być może jest to mały grot bełtu do kuszy (tabl. 5:11).

Gałka

W obrębie jednostki stratygraficznej 22 z Fazy IV znaleziono skorodowaną okrągłą gałkę (tabl. 5:10) o średnicy 3,8 cm, z regularnym otworem średnicy 1 cm. Przedmiot jest dość masywny, grubościenny (0,6 cm) o nieco nieregularnym owalu ze względu na zniszczenie.

Gwoździe

W Mozgowie, st. 1 znaleziono trzy żelazne gwoździe, dwa w jednostce stratygraficznej 4 z fazy IX i jeden w warstwie 22 z Fazy IV. Gwoździe z jednostki stratygraficznej 4 z Fazy IX, być może nowożytnie, są w niewielkim stopniu skorodowane, dobrze zachowane i identyczne w kształcie i wielkości (tabl. 5:3-4). Główki gwoździ są okrągłe, średnicy 1,5 cm, lekko wypukłe, osadzone centralnie na trzpieniu. Trzpień o przekroju kwadratowym, o boku 0,45 cm, ma długość wraz z główką 9,5 cm. Natomiast gwoździe z jednostki stratygraficznej 22 z wczesnośredniowiecznej Fazy IV jest mocno skorodowany, o szerokim górnym końcu z płaską odcinaną główką (tabl. 5:5) o wymiarach 0,4 x 0,9 cm, osadzoną na szerokim trzpieniu, o prostokątnym przekroju, zachowanym na długości 2,3 cm. Dwa długie, smukłe przykłady gwoździ wydają się być analogiczne do egzemplarzy znalezionych w nawarstwieniach rumowiskowych w Pniu, st. 1, gm. Dąbrowa Chełmińska, pow. bydgoski²⁴. Gwoździe z jednostki stratygraficznej 22 należy do typu małych (długości 2,6 cm), szerokich (0,9 cm) z odciętą główką.

Okucia żelazne

W wypełniku dołu posłupowego znaleziono skorodowany fragment bliżej nieokreślonego przedmiotu żelaznego. Jest to podłużny przedmiot zachowany na długości 8,5 cm i szerokości 1,5 cm, grubości ok. 0,2 cm. Być może jest to okucie, o czym mogą świadczyć równo rozmieszczone małe otwory po nitach, niektóre regularnie okrągłe, średnicy 0,2 i 0,3 cm (tabl. 5:7).

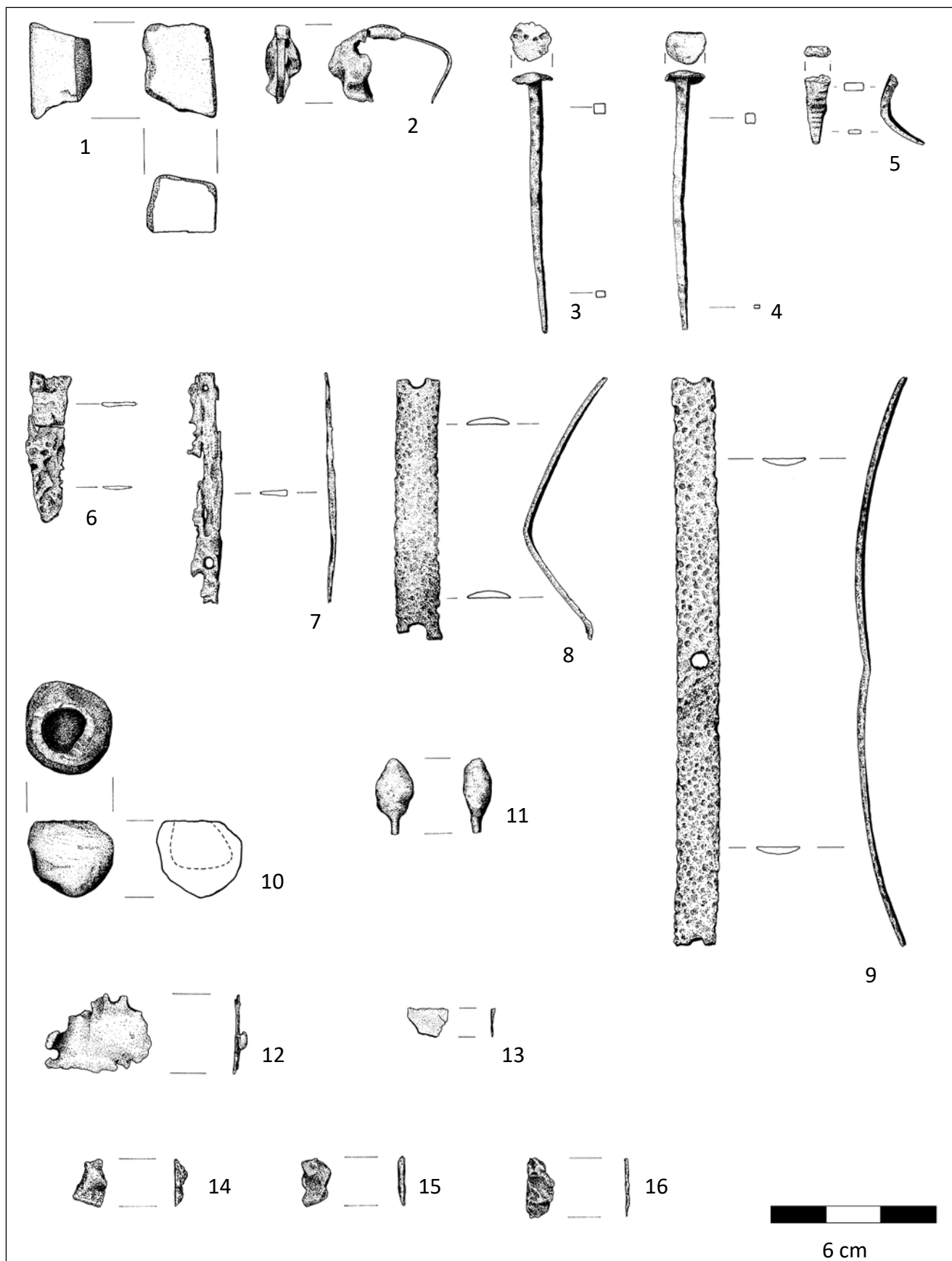
W jednostce stratygraficznej 10 z Fazy VIA znaleziono dwie duże części podłużnych żelaznych okuć (tabl. 5:8-9) z otworami, które łączą się ze sobą i pochodzą z jednego przedmiotu. Odcinki żelaznych okuć są zachowane we fragmentach o długości 9 cm i 21 cm i mają szerokość 1,5 cm, grubości ok. 0,3 cm. Na płaszczyźnie blaszek w regularnych odstępach co 9 cm znajdują się otwory średnicy 0,6 cm.

Blaszki

W jednostkach stratygraficznych 5, 7 i 22 z faz IV i VIII znaleziono fragmenty bliżej nieokreślonych przedmiotów metalowych w postaci pięciu cienkich blaszek, grubości ok. 0,1 cm. Jedna z blaszek (tabl. 5:13) wykonana z miedzi ma wymiary 1x1,5 cm. W jednostce stratygraficznej 5 odkryto fragment bliżej nieokreślonego przedmiotu z miedzi. Jest to nieregularna w kształcie, cienka blaszka (tabl. 5:12) o grubości ok. 0,1 cm, wymiarach 3,7 x 2,7 cm z zachowanym zgrubieniem – guzkiem z jednej strony i śladami po otworach w partii brzegowej. Trzy blaszki z jednostki stratygraficznej 22 o wymiarach ok. 1,5 cm x 2 cm,

²³ Born 1984; podobne elementy można zauważyć np. w datowanym na ok. 1200 pulpicie z klasztoru w Isenhausen (Dolna Saksonia); za pomoc w identyfikacji dziękuję J. Gutowskiemu.

²⁴ Poliński 2013: ryc. 56:b, d.

Tablica 5. Mozgowo, st. 1. Zabytki wydzielone (rys. D. Wach)

pochodzą najprawdopodobniej z jednego przedmiotu będącego okuciem, ponieważ na jednej części widoczny jest mały okrągły nit (tabl. 5:14-16).

Materiały budowlane

W jednostce stratygraficznej 9=11=17 z Fazy VIII znaleziono fragment szkła (okienne?) nieprzezroczystego, opalizującego. Fragment ma grubość 0,15 cm i długość 2,2 cm.

W warstwach powstałych w wyniku rozbiórki muru znaleziono liczne grudki zaprawy wapiennej.

KOŚCI ZWIERZĘCE

JOANNA PIĄTKOWSKA-MAŁECKA

W zbiorze szczątków kostnych z grodziska w Mozgowie, st. 1, wśród przeważającej liczby szczątków ludzkich, znaleziono również osiem fragmentów mocno przepalonych kości zwierzęcych, w nawarstwieniach reprezentujących fazy IV (warstwa 22 i 25), V (warstwa 18) i VII (warstwa 12). Udało się określić gatunkowo jedynie trzy z fragmentów kości zwierzęcych, a mianowicie fragment czaszki owcy/kozy z warstwy 18 oraz fragment kości stepu i trzonu kości udowej konia z warstwy 22

KOŚCI LUDZKIE

ŁUKASZ MAURZYCY STANASZEK

W opracowaniu ciałopalonego materiału kostnego z grodziska w Mozgowie, st. 1 (tab. 5) wykorzystano ogólnie przyjęte założenia metodyczne, jak również niektóre spostrzeżenia badawcze, wynikające z analiz poszczególnych cmentarzysk²⁵. Podstawowym zadaniem niniejszej analizy było oszacowanie płci i wieku osobników, rekonstrukcja ich przyżyciowej wysokości ciała, a także zarejestrowanie zmian patologicznych (anomalii), pozostawiających widoczne ślady na kościach. W tym celu spośród ogółu materiału kostnego odseparowano diagnostyczne fragmenty szkieletu, ułatwiające wnioskowanie. Niestety słaby stan zachowania kości w znacznej mierze uniemożliwił te obserwacje. Ponadto odnotowano wszystkie informacje dodatkowe (tj. masa, stan zachowania, barwa i stopień przepalenia kości), które mogłyby być pomocne w zrekonstruowaniu panujących wówczas zwyczajów pogrzebowych. Oznaczając płeć osobników, szczególną uwagę zwrócono na opisowe i metryczne cechy różnicujące, połączone z tzw. ogólnym wraże-

niem morfologicznym²⁶. Przede wszystkim dotyczyło to cechonośnych kości czaszki i miednicy, w których dymorfizm płciowy przejawia się w największym stopniu. W niektórych przypadkach posilkowano się pomiarami metrycznymi grubości lub/i średnicy poszczególnych kości szkieletu postkranialnego i czaszki, jak również analizą masy kości. Ogólnie jednak, określenia płci zmarłych zawsze obarczone są znacznie większym błędem, niż oznaczenia ich wieku. Wynika to z faktu, iż cechy męskie i żeńskie w budowie ciała mogą wyrażać się z różną intensywnością u obu płci, co ma związek z zaburzeniami równowagi hormonalnej²⁷. Oznaczenia płciowe osobników posiadają zatem tylko mniejsze (określenia płci ze znakami zapytania) lub większe prawdopodobieństwo, nigdy jednak nie sięgające pewności.

Określenie przybliżonego wieku osobników w chwili śmierci dokonano w oparciu o kompleksową (wielocechową) analizę zmian zachodzących w ukształtowaniu poszczególnych cech morfologicznych kości i zębów. Przede wszystkim zwrócono więc uwagę na stopień obliteracji szwów czaszkowych, ogólny stan skostnienia szkieletu, zmiany chorobowe układu kostnego (tj. zwyrodnienia w obrębie kręgosłupa), stopień zwartości struktury gąbczastej i grubość ścian jam szpikowych w nasadach bliższych kości długich.

Odtwarzając przyżyciową wysokość ciała osobników uwzględniono stopień kurczenia się kości w procesie kremacji oraz zależność pomiędzy wielkością nasad niektórych kości długich (*femur, humerus, radius*) a ich długością. Przy określaniu przybliżonego wzrostu wykorzystano schematy przeliczeniowe, oparte na tablicach zaproponowanych przez Trotter i Gleser dla materiałów nie spalonych²⁸.

Ze względu na trudności natury mechanicznej (rozdrobienie materiału), określenie zmian patologicznych (chorobowych) układu kostnego ograniczyło się do badań makroskopowych i dotyczyło głównie stwierdzenia obecności zmian zwyrodnieniowo-zniekształcających (w szczególności widocznych w obrębie kręgosłupa), możliwych do uchwycenia nawet po niszczącym procesie kremacji.

Ocena stopnia przepalenia materiałów kostnych z Mozgowa została uproszczona. W miejsce stosowanych zwykle 5-stopniowych skal liczbowych²⁹ wprowadzono określenia słowne, oddające ogólny charakter przepalenia kości, a przez to dające się łatwiej wydzielić: *słaby* (przepalenie lub nadpalenie częściowe; kości słabo popękane, niezbyt odkształcone i skurczone

²⁶ Por. Acsádi i Nemeskéri 1970; Dzierżykray-Rogalski 1968: 631; Piontek 1996: 127-141; Strzałko i Henneberg 1975.

²⁷ Por. Malinowski 1974: 11-12; Piontek 1996; Strzałko, Piontek i Malinowski 1973: 184.

²⁸ Por. Strzałko, Piontek i Malinowski 1972: 285; 1974: 37; Trotter i Gleser 1952.

²⁹ Por. Malinowski 1974: 10; Gładykowska-Rzeczycka 1972.

²⁵ Bass 1995; Buikstra i Ubelaker 1994: 95-106; Dzierżykray-Rogalski 1960, 1968; Gładykowska-Rzeczycka 1972, 1974; Piontek 1996: 188-198; Pyżuk 2004: 33-48; Stanaszek 2005: 235-239; Strzałko, Piontek i Malinowski 1973, 1974; Szydlowski 1974; Ubelaker 1978: 33-36.

o popielato-czarnym zabarwieniu i silnie oczernionej okostnej), *średni* (spękanie i odkształcenia termiczne silniejsze; zabarwienie szaro-popielate) i *silny stopień przepalenia* (znaczące spękanie i odkształcenia; kruche i niewielkie fragmenty kości o zabarwieniu kremowo-białym; całkowity zanik składników organicznych). Ponadto opis barwy kości został uzupełniony o przebarwienia, będące pozostałością po zaleganiu zabytków metalowych w ich sąsiedztwie.

Kości wykazywały stosunkowo silny stopień przepalenia, co wskazuje, że ludność użytkująca kurhan w Mozgowie stosowała wobec swych bliskich pieczołowite (długie) zabiegi związane z paleniem zwłok, czego skutkiem jest ogólnie dość dobry stopień przepalenia kości.

CHRONOLOGIA STANOWISKA

URSZULA KOBYLŃSKA,

MAGDALENA RUTYNA I JACEK WYSOCKI

Na podstawie analizy materiału ceramicznego wydzielono trzy główne horyzonty chronologiczne grodziska w Mozgowie, st. 1. Pierwszy to okres wczesnej epoki żelaza. Należy łączyć go z Fazą II – z powstaniem kurhanu. Drugi to okres wczesnego średniowiecza, reprezentowany przez warstwy związane z tym Fazą IV, czyli budową i funkcjonowaniem budynku drewnianego w XIII w. Trzeci okres przypada na późne średniowiecze, reprezentowane przez nawarstwienia Fazy VI, związane z budową i funkcjonowaniem murowanej wieży. Datowanie tej fazy nie jest oczywiste, ponieważ zespół późnośredniowiecznej ceramiki z tego stanowiska zawiera zarówno elementy, które sugerowałyby budowę wieży w drugiej połowie XIV w. (ceramika „siwa”, grapy), jak i elementy późniejsze, wskazujące na użytkowanie tej budowli w wieku XV, i to raczej w jego drugiej połowie (ceramika ceglasta).

DZIEJE GRODZISKA W MOZGOWIE, ST. 1

MAGDALENA RUTYNA I JACEK WYSOCKI

Najstarsze nawarstwienia kulturowe odkryte na stanowisku 1 w Mozgowie są pozostałościami uszkodzo-

negu nasypu kurhanu ze zniszczonym pochówkiem ciałopalnym z wczesnej epoki żelaza. Na obecnym etapie badań nie sposób rozstrzygnąć, czy nawarstwienia te są skutkiem zniszczenia istniejącego tu wcześniej kurhanu, czy też zostały one złożone na wtórnym złożu, to jest zniszczono jakiś kurhan znajdujący się w pobliżu, używając jego nasypu wraz ze znajdującymi się w nim artefaktami (kości, ceramika) do ustabilizowania konstrukcji budowli wznoszonej w tym miejscu na surowym korzeniu (drewniana) lub odbudowywanej (murowana). Bardziej prawdopodobna wydaje się pierwsza z tych interpretacji odkrytego zjawiska kulturowego. We wczesnym średniowieczu kurhan prawdopodobnie częściowo został zniszczony w trakcie wznoszenia drewnianego lub kamiennodrewnianego budynku. Obiekt ten prawdopodobnie pełnił funkcję strażniczą wobec przejścia wodnego przez przesmyk między jeziorami Dauby i Jeziorakiem, a być może także przejścia lądowego, przez zabagnioną dolinę rynny lodowcowej w tym rejonie. Po krótkim okresie użytkowania obiekt ten uległ zniszczeniu (spaleniu). W niedługim czasie został w tym samym miejscu, ale nie na tym samym planie odbudowany w formie murowanej (w późnym średniowieczu), a w końcu po zaprzestaniu użytkowania i opuszczeniu (być może w związku z wojną trzynastoletnią), został rozebrany do fundamentów. Obiekt murowany prawdopodobnie pełnił tę samą funkcję, co wcześniejszy, drewniany. Jeśli właściwa jest interpretacja przedmiotu kościanego (ryc. 22) jako elementu ozdobnego pulpitu pod Biblię, to świadczyłoby o religijności, a jednocześnie o wysokiej pozycji mieszkańców wieży w Mozgowie.

Interesujące, że na glinie w otoczeniu stożka nie wytworzyła się warstwa humusu, lub – co bardziej prawdopodobne – warstwa humusu została całkowicie zmyta ze stromego stoku doliny do jeziora, po odlesieniu terenu i uruchomieniu procesów stokowych na skutek działalności człowieka, rolniczej lub innej.